

ОБРАЗ ІНШОГО У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ СУСПІЛЬСТВАХ. ВСТУП

Георгій Касьянов

Інститут історії України, Національна академія наук України
ORCID: 0000-0003-1996-0362

Михайло Мінаков

Інститут Кеннана, Міжнародний науковий центр ім. В. Вілсона
ORCID: 0000-0002-0619-7321

Послугуючись метафорою Еріка Гобсбома (Hobsbawm 1995), можна сказати, що завершення «короткого ХХ століття» не стало кінцем «століття крайнощів». Нова реальність, що постала після розпаду комуністичного табору і Радянського Союзу та зникнення біполярного світу, появи нових держав, а також наростання етнічних конфліктів та війн на цих територіях, стала результатом воскресіння старого способу мислення. У Європі об'єднання Німеччини збіглося з розпадом СРСР, Чехословаччини та Югославії. Розширення ЄС та НАТО було не лише реалізацією шляхетної ідеї транснаціональної Європи, але й відповіддю на етнічні конфлікти та війни на Балканах. Підйом етнічного націоналізму та популізму припав на пік європейської інтеграції. Неліберальна демократія виникла як наслідок гібридизації «західної» та «східної» європейських політичних культур. Інформаційні війни, війни пам'яті та культури, які стали звичними за останнє десятиліття, були значною мірою побічним продуктом мультикультуралізму та спроб побудови транснаціональної ідентичності. Масові міграції та імміграційна криза в Європі 2010-х років були, серед іншого, результатом застосування принципу «Європа без кордонів».

У цьому "прекрасному новому світі" давня біблійна історія творення Іншого знов і знов повторюється в нових умовах, породжених комунікаційними та інформаційними революціями, поширенням глобального капіталізму, упрозоренням політичних кордонів та поширенням культурного глобалізму. Парадоксально, але технологічний прогрес і соціальні процеси, які, за ідеєю, мали б об'єднати людство, насправді загострили проблему Іншування.

Інтенсивне інструментальне використання та зловживання образом Іншого стало спільною рисою останніх десятиліть. Інший є втіленням сукупності взаємопов'язаних культурних, етнічних, гендерних, соціальних, релігійних стереотипів, народжених у XVIII–XIX століттях. Його риси постійно переосмислювались завдяки "національним відродженням", революціям, громадянським та світовим війнам, етнічним та релігійним конфліктам, депортаціям, геноцидам та іншим колективним ініціативам, спрямованим на встановлення або відновлення «історичної справедливості» та «історичної правди». Ці практики перетворюють ближнього на Іншого, а потім на Чужого, в такий спосіб дегуманізуючи інших людей, а подекуди і цілі спільноти.

Творення образу Іншого набуває нового значення та масштабів у часи невизначеності, нестабільності. Глобальні економічні кризи, зростання економічної нерівності, відсутність довіри до усталених інституцій, революції, тероризм, пандемії, війни, масовий голод, етнічні та расові конфлікти — все це сприяє іншуванню в найекстремальніших формах.

Нові медіа, і поширювані ними політичні, соціальні та культурні дискурси дедалі більше пробуджують латентні конфлікти, і провокують нові. Зміни в інформаційному полі зробили Іншого та Іншування — байдуже, за етнічними, культурними, релігійними чи гендерними ознаками — повсюдними в публічному дискурсі.

За цих обставин наукове співтовариство може і має реагувати на такі суспільно-політичні тенденції. Деконструкція образу Іншого та критична оцінка відповідних державних та політичних практик міжнародною науковою спільнотою є нагальною потребою. Вчені різних дисциплін неодноразово звертались до цієї проблеми. У 2005 році Національна академія наук України організувала міжнародну конференцію «Образ Іншого в сусідніх історіях» (Касьянов 2008). У 2016 році Міжнародна асоціація гуманітаріїв (МАГ) у співпраці з Асоціацією слов'янських, східноєвропейських та євразійських досліджень провела міжнародну конвенцію «Образ іншого» у Львові (MAG 2016 Summer Convention; ASEEEES – MAG Convention). Не менш репрезентативною була конференція 2018 року, яка продовжила тему під назвою «Образ Іншого» (MAG 2018).

У 2017–2018 роках Інститут розвитку освіти (Київ, Україна) та Інститут Кеннана (Міжнародний науковий центр ім. В. Вільсона, Вашингтон, США) спільно організували серію семінарів в Одесі, Львові та Харкові на тему «Образ Іншого». Це число журналу «Ідеологія та політика» почасти є результатом цього проекту. Кілька статей у цьому числі засновані на доповідях учасників семінарів. Інші ж статті було відібрано за відкритим конкурсом.

Наше число журналу «Ідеологія та політика» складається з двох частин. У першій частині розглянуто концептуальні проблеми Іншування з перспективи імагології (Сергій Посохов), соціокультурних студій (Максим Попов), філософії (Євген Бистрицький) та соціології (Ольга Куценко, Катерина Батаєва та Світлана Бабенко). У другому розділі проаналізовано кейси Іншування у міжнародному (Південний Кавказ — Карлі-Джо Шторм; українсько-польські відносини — Георгій Касьянов), у національному (Україна — Вікторія Середя, Михайло Мінаков, Ольга Кислова, Ірина Кузіна, Ірина Дирда та Світлана Чунихіна; Росія — Дмитро Горін; Грузія — Петра Колморген) або ж у місцевому (Чечня — Євгенія Горюшина; Рівне — Максим Гон та Наталія Івчик) контекстах. Число завершується дослідженням Іллі Афанасьєва, яке аналізує політику пострадянських перейменування, дискусією між Олександром Чертенком та Марко Пулері про російськомовну культуру за межами Росії та рецензією Шерзода Єралієва.

Ми сподіваємось, що це число сприятиме не тільки науковому вивченню Іншування та соціально-культурного відчуження, але й посилить взаєморозуміння між народами Східної Європи.

Бібліографія:

Historians.in.ua. (2016). ASEES-MAG Summer Convention. *Historians.in.ua website*, June 27, <http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/1927-asees-mag-summer-convention-den-pershyi-tvorennia-kultur-pam-iat-ukrainskyi-natsionalizm-26-chervnia-2016-r> (accessed October 8, 2020).

Hobsbawm, E. J. (1995). *Age of extremes: the short twentieth century, 1914-1991*. London: Abacus.

Kasianov, H. V. (ed.). (2018). *Obraz Inshoho v susidnikh istorijakh: mify, stereotypy, naukovi interpretatsii (Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Kyiv, 15–16 hrudnia 2005 roku)* [from Ukr.: The Image of the Other in neighboring histories: myths, stereotypes, scholarly interpretations (The papers of international conference, Kyiv, December 15–16, 2005)]. Kyiv: Instytut istorii Ukraïny.

MAG. (2018). *MAG 2018 Annual Convention website*, n.d., <https://mag.ucu.edu.ua/> (accessed October 8, 2020).